

УДК: 371.13=161.2

Л.М. ШАБАЄВА

ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОМУНІКАЦІЇ У ДИСТАНЦІЙНІЙ ОСВІТІ

Шабаєва Людмила Миколаївна – методист кафедри управління загальноосвітніми навчальними закладами, здобувач кафедри випереджаючої освіти та управління інноваційною діяльністю Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Розглянуто з філософської позиції характерні риси дистанційного навчання та особливості використання засобів комунікації у дистанційній освіті. Визначено недоліки та переваги різних видів засобів комунікації, що використовуються у дистанційній освіті.

Ключові слова: дистанційне навчання, засоби комунікації, асинхронні та синхронні засоби комунікації, філософська рефлексія.

Рассмотрены с философской позиции характерные черты дистанционного обучения и особенности использования средств коммуникации в дистанционном образовании. Определены недостатки и преимущества разных видов средств коммуникации, которые используются в дистанционном образовании.

Ключевые слова: дистанционное обучение, средства коммуникации, асинхронные и синхронные средства коммуникации, философская рефлексия.

The peculiar characteristics of distance education and peculiarities of the common communication use of were looked through from the philosophical point of view. The advantages and disadvantages of different ways of communication which are used in distance learning were determined

Keywords: distance education, facilities of communication, asynchronous and synchronous facilities of communication, philosophical reflection.

© Л.М. Шабаєва, 2013

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві відбуваються глобальні економічні, політичні та соціальні зміни. Насамперед вони проявляються у поглибленні інформатизації всіх сфер суспільного життя. Сучасне інформаційне суспільство, як суспільство економіки знань та глобальної компетентності, має такі особливості: обсяг знань, що формується у світовому співтоваристві, подвоюється кожні два-три роки; щодня у світі публікується 7000 наукових і технічних статей; обсяг інформації, що пересилається через штучні супутники Землі протягом двох тижнів, достатній для заповнення 19 млн. томів; в індустріально розвинутих країнах учні під час закінчення середньої школи одержують більше інформації, ніж їхні батьки за все життя; у наступні три десятиліття відбудеться стільки ж змін, скільки їх було за останні триста десятиріч тощо [7]. Такі зміни безпосередньо впливають і на освітній процес та вимагають радикальної перебудови філософії освіти.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті зосереджено увагу на необхідності подальшого розвитку освіти на підставі використання нових прогресивних концепцій, запровадженні сучасних технологій і науково-методичних досягнень у навчальному процесі. Традиційна філософія освіти, що заснована на безпосередньому спілкуванні викладача з тими, хто навчається сьогодні, доповнюється комунікативними технологіями, які несе з собою інформатизація освіти, зокрема дистанційне навчання. Актуальність дистанційної форми навчання підтверджує сучасне освітнє буття.

Концептуальний розгляд комунікативної проблематики проводився на основі світового та віт-

чизняного філософського досвіду, праць Аристотеля, Платона, М.Бахтіна, М.Бубера, С.Вейля та К.Ясперса. Питання дистанційного навчання розглядали З.В.Дудар, Н.В.Морзе, О.І.Навроцький, С.А.Пахолко, Б.І.Шуневич та інші. Особливості комунікації у дистанційному навчанні досліджували Л.В.Куликов, А.А.Малишко, А.О.Мальцев, Г.Ю.Яценко та інші. Аналіз наукових праць свідчить про те, що проблему дистанційної освіти сьогодні досліджують здебільшого фахівці технічних спеціальностей, які зосереджують увагу на суто технічній характеристиці процесу дистанційного навчання. Значно менше уваги приділено філософській проблемі особливостей комунікації у дистанційному навчанні.

Мета дослідження – визначити особливості комунікації у дистанційній освіті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція постіндустріального суспільства (Белл, Турен) як методологічна основа трансформаційних процесів в освіті дає можливість визначити соціальні передумови й обґрунтувати технологічну необхідність дистанційного навчання, тимчасом як концепція постмодерного знання Ліотара допомагає вирізнити його культурні підвалини. Зміна інформаційної насиченості навчальних планів, ущільнення навчального матеріалу викликають чимало проблем в організації навчального процесу, вирішення яких потребує застосування дистанційного навчання. Водночас мається на увазі, що його впровадження технологічно підготовлене і культурно легітимізоване процесом комп'ютеризації різних рівнів освіти й суспільства в цілому [8].

У наказі міністра освіти і науки України від 20 грудня 2000 р. [3], яким затверджується «Концеп-

ція розвитку дистанційної освіти в Україні», поняття дистанційна освіта визначається як форма навчання, рівноцінна з очною, вечірньою, заочною та екстернатом, що реалізується, в основному, за технологіями дистанційного навчання. Характерними рисами дистанційного навчання є гнучкість, модульність, паралельність, велика аудиторія, економічність, технологічність, соціальні рівність та інтернаціональність, нова роль викладача, позитивний вплив на студента (учня, слухача) та якість.

Гнучкість: учні, студенти, слухачі, що одержують дистанційну освіту, в основному, не відвідують регулярних занять, а навчаються у зручній для себе час та у зручному місці. **Модульність:** в основу програми дистанційної освіти покладається модульний принцип; кожен окремих курс створює цілісне уявлення про окрему предметну область, що дозволяє з набору незалежних курсів-модулів сформувати навчальну програму, що відповідає індивідуальним чи груповим потребам. **Паралельність:** навчання здійснюється одночасно з професійною діяльністю (або з навчанням за іншим напрямком), тобто без відриву від виробництва або іншого виду діяльності. **Велика аудиторія:** одночасне звернення до багатьох джерел навчальної інформації великої кількості учнів, студентів та слухачів, спілкування за допомогою телекомунікаційного зв'язку студентів між собою та з викладачами. **Економічність:** ефективне використання навчальних площ та технічних засобів, концентроване та уніфіковане подання інформації, використання і розвиток комп'ютерного моделювання повинні привести до зниження витрат на підготовку фахівців.

Технологічність: використання в навчальному процесі нових досягнень інформаційних технологій, які сприяють входженню людини у світовий інформаційний простір. **Соціальна рівність:** рівні можливості одержання освіти незалежно від місця проживання, стану здоров'я і соціального статусу. **Інтернаціональність:** можливість одержати освіту в навчальних закладах іноземних держав, не виїжджаючи зі своєї країни та надавати освітні послуги іноземним громадянам і співвітчизникам, що проживають за кордоном. **Нова роль викладача:** дистанційна освіта розширює і оновлює роль викладача, робить його наставником-консультантом, який повинен координувати пізнавальний процес, постійно вдосконалювати ті курси, які він викладає, підвищувати творчу активність і кваліфікацію відповідно до нововведень та інновацій.

Позитивний вплив на студента (учня, слухача): підвищення творчого та інтелектуального потенціалу людини, що одержує дистанційну освіту, за рахунок самоорганізації, прагнення до знань, використання сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій, вміння самостійно приймати відповідальні рішення. **Якість:** якість дистанційної освіти не поступається якості очної форми навчання, оскільки для підготовки дидактичних засобів залучається найкращий професорсько-викладацький склад і використовуються найсучасніші навчально-методичні матеріали; передбачається введення спеціалізованого контролю

якості дистанційної освіти та її відповідності освітнім стандартам. Але попри всі переваги дистанційна освіта має певні особливості, а саме: ускладнення комунікативної взаємодії між викладачем та тими, хто навчається. Дистанційна освіта спрямована, в основному, на самоосвіту шляхом отримання знань у вигляді електронних книг, лабораторних практикумів і системи тестування знань, що не дає можливості повноцінно засвоювати матеріал, обмінюватися думками та доповнювати інформацію. Вирішенням такої проблеми є використання засобів комунікації, що виконують функцію каналів передавання інформації.

В історії дистанційної освіти можна виділити дві традиції, відповідно до яких розрізняють дві групи засобів комунікації. Перша, раніше сформована традиція – це освіта, заснована на освітній комунікації на відстані засобами кореспонденції (спочатку звичайної регулярної пошти, потім – електронної). Друга традиція бере свій початок із використання телекомунікації, аудіо- та відеозапису у денній освіті, що дозволило з розвитком технології телекомунікації транслювати заняття у віддалені аудиторії та забезпечити освітню комунікацію на відстані засобом трансляції. В основі першої традиції лежить ідея дистанційної освіти як форми освіти, що принципово відрізняється від очної освіти. Тут викладач та студент ізольовані один від одного відстанню. В основі другої традиції – ідея дистанційної освіти постає як трансляція на відстань навчання, тобто віртуальної імітації аудиторії. Якщо перша традиція дистанційної освіти відрізняється від традиції очної освіти технологією освіти, то віртуальна – технологією доставки освіти [5].

Отже, засоби комунікації, що використовуються у дистанційній освіті поділяються на дві групи: асинхронні та синхронні [6]. Асинхронними є засоби комунікації, що дозволяють передавати і отримувати дані у зручний час для кожного учасника процесу, незалежно один від одного. До даних засобів комунікації відносяться форуми і дошки оголошень, електронна пошта та wiki.

Форуми і дошки оголошень. Зручність використання форумів та дощок оголошень полягає в публічному обміні досвідом, знань і будь-якої іншої інформації. Досить створити нову тему (топик) або приєднатися до тих, що існують, потім залишити свої повідомлення. Інформація буде доступна всім учасникам процесу, що дозволить у будь-який момент відповісти або прочитати повідомлення. Дошки оголошень грають схожу роль, але обмежені по функціоналу, тому менш популярні. Такий спосіб зворотного зв'язку має позитивну сторону – накопичення інформації. Всі проведені дискусії можна прочитати і додати свою відповідь до них у будь-який час.

Електронна пошта є одним із перших засобів комунікації в Інтернеті. Цілеспрямовані питання, відповіді або твердження можна відправляти будь-якому учасникові процесу навчання на електронну адресу. Проте все частіше спам-фільтри блокують листи, тим самим порушуючи діалог і роблячи його ненадійним. Цей вид зв'язку підходить тільки для

персонального «адресного» спілкування, роблячи вкладним публічні обговорення. Накопичувати матеріали у вигляді електронних листів украй незручно, як і зберігати їх тривалий час.

Wiki – це відносно новий і популярний спосіб обміну інформацією. Wiki – це веб-сайт, вміст якого наповнюється будь-яким учасником навчання, з можливістю багатократного редагування і внесення нових даних. Групова участь у створенні матеріалу робить процес цікавим, залучаючи студентів до формування базису знань. Можливість редагування є не тільки сильною стороною wiki, але і слабкою. Зловживання можливістю міняти вміст і вносити свої дані може привести до негативних наслідків. Тому необхідне обмеження прав і постійний контроль.

Синхронні – це засоби комунікацій дозволяють обмінюватися інформацією в реальному часі. Даний тип зворотного зв'язку між учасниками навчального процесу є найбільш перспективним, надаючи можливість безпосереднього спілкування. До синхронних засобів комунікації належать голосові, відео та текстові конференції.

У голосових та відеоконференціях спілкування проходить в безпосередньому контакті з викладачем і студентами. З відеозв'язком грань між особистою присутністю в аудиторії і дистанційним навчанням стирається. Фактично такий метод отримання знань поєднує в собі всі позитивні якості – від класичного очного навчання і від дистанційного.

Текстові конференції (чати). Найбільш поширеними варіантами спілкування є персональні чати між двома учасниками процесу навчання. Проте, при необхідності, чат може бути публічним з трьома та більше учасниками процесу дистанційного навчання. До недоліків можна віднести відсутність візуального контакту, а з боку викладача – неможливість перевірити з ким він дійсно спілкується. Це особливо важливо у моменти тестування і перевірки знань, наприклад при проведенні дистанційних іспитів або семінарів.

Розглядаючи синхронні та асинхронні засоби комунікації, необхідно підкреслити їх переваги та недоліки [6].

Емоційний контакт. Переваги асинхронних засобів комунікацій у дистанційній освіті пов'язані з накопиченням знань і обміном інформації. З психологічної точки зору студенти можуть відчувати себе вільніше, знаходячись у неформальній обстановці поза навчальним закладом, вільно висловлювати і задалегідь формулювати свої думки, не боячись бути неправильно сприйнятими. Незалежність від часу та місця є важливою перевагою, проте часто позначається негативно, коли мова йде про контроль і дисципліну. В асинхронних засобах комунікацій відсутній безпосередній зв'язок. Студенти не мають можливості задовольнити потребу в емоційному контакті. Останнє полягає у зміні негативних переживань, пов'язаних з невизначеністю процесу навчання, на встановлення довірчого спілкування учасників.

У діалозі завжди присутня деяка компонента невербального контакту, який цілком може пере-

йти в емоційну залежність. При його повній відсутності багато учнів відчують психологічний дискомфорт і стикаються з труднощами зосередження. Тому необхідне комплексне використання всіх типів діалогу для отримання максимальної ефективності.

Ілюзія спілкування. Існує думка, що інтерактивні технології або ігрові методи навчання зможуть легко замінити або наблизити до живого спілкування з викладачем. Можливо, коли-небудь це дійсно стане реальністю за наявності штучного інтелекту, тільки тоді сам інтелект замінить викладача. Проте в даний момент можна говорити лише про допоміжні властивості інтерактивності, а не заміну зворотного зв'язку.

Процес навчання із застосуванням мультимедійних і інтерактивних технологій як для отримання знань, так і для тестування робить систему дистанційного навчання захоплюючою і ефективною, вносячи новизну та інноваційний підхід до викладання. Проте є ряд проблем, пов'язаних із розумінням навчального матеріалу, організації навчання, обміном думками із студентами і викладачем. Укладачі базисів знань мають певний рівень знань і, складаючи електронні курси, можуть використовувати специфічні терміни, або в скороченій формі висловлювати суть предмета, що спричиняє за собою масу запитань з боку студентів. Нерозуміння матеріалу – це одна з важливих проблем, які можуть виникнути тільки при використанні локальних систем дистанційного навчання. Повною мірою вирішити такі завдання здатний комплексний підхід, при якому використовуються всі інструменти навчання, включаючи засоби комунікацій.

Ефект присутності. Тільки особистий контакт, безпосередньо, з викладачем та всіма учасниками навчального процесу, може сприяти повноцінному отриманню знань і обміну досвідом. Тут варто розглянути синхронні засоби дистанційного навчання, здатні створити ефект присутності в аудиторії, незалежно від віддаленості всіх учасників один від одного. Використання голосових і відеоконференцій дозволяє відчувати особистий контакт як з викладачем, так і іншими студентами. Переваги конференцій на відміну від живого спілкування, знову ж таки, полягають і в психологічному аспекті: у будь-який момент можна відключити показ свого відеозображення, відключити звук або текстовий чат, або обмежити спілкування тільки з визначеним колом осіб. Контроль діалогу, за допомогою конференції, дає більше впевненості студентів та дозволяє йому зосередитися на матеріалі, що вивчається.

Дисципліна і мотивація. Незважаючи на всі позитивні сторони дистанційної освіти, існують проблеми дисципліни і мотивації. Надана свобода вибору інструментів навчання, часу і місця є, поза сумнівом, великою перевагою, проте перевага є і недоліком. При локальному використанні систем дистанційного навчання або із застосуванням асинхронних засобів процес освоєння матеріалу розслабляє студентів, дозволяючи відкласти на пізніший термін. Тут властиві людські чинники: відповідальність і мотивація. Вирішення проблеми

може служити використання синхронних засобів комунікацій, переважно відеоконференцій. Це допоможе мотивувати студентів до вивчення матеріалу, обговорення поточних питань і встановити контроль над навчанням. Здійснюючи перевірку знань у студентів, викладач може бути впевнений, що веде діалог саме з тим, кого бачить. Візуальний контакт практично виключає вірогідність зловживання використання системи дистанційного навчання.

Інформаційні технології. Основою засобів комунікацій дистанційного навчання є інформаційні технології. Їх розвиненість впливає на використання тих або інших інструментів. Для здійснення повноцінної передачі матеріалу з дисципліни і здійснення відеоконференцій необхідна швидкість не менше 384 кб/с, що вимагає використання широкопasmового Інтернет каналу або локальної мережі.

Ще одна з проблем, що підпадає під рефлексуючу тональність філософії, міститься у спробах усвідомлення особистістю власної ідентичності. У світі нестабільності і руйнування звичних джерел ідентичності – етнічних, територіальних, релігійних, культурних – пошук колективної або індивідуальної ідентичності стає сенсом існування соціальних формувань. В цьому розумінні мережевий простір – це свідомо пропозиція ідентифікації особистості за власними, інтеркультурними критеріями, а система дистанційної освіти – спосіб розв'язання такої суттєвої загальноосвітньої компоненти, як розуміння і асиміляція інших культур.

Робота з комп'ютером проста й однозначна, орієнтована на вміння коротко і чітко формулювати власні думки і не завжди вимагає великих знань з літератури та рідної мови. В результаті так звана літературна мова молоді збіднюється. Це негатив-

но впливає на спілкування. Тому виникає необхідність проведення додаткових занять з формування комунікативних навичок. Але є і позитивні моменти, а саме: спілкування з віртуальним співрозмовником дає можливість розвивати терпимість до думки співрозмовника, вміння вести дискусію, аргументовано доводити свою точку зору, вміти слухати і поважати думку партнера [10].

В умовах дистанційного навчання людина сама шукає з ким спілкуватися і брати участь у визначених спільних діях. В. Біблер підкреслює, що процес формування соціуму вільних індивідів є «могутнім спілкуванням» і рушійною силою колективного розвитку. Тому спілкування між людьми є визначеним видом взаємодії. Він також пише про значний вплив малих груп у суспільстві. Адже у такому середовищі кожний індивід є неповторним і має можливість працювати як з іншими, так і наодинці.

Висновки. Дистанційне навчання є необхідною інновацією у системі сучасної освіти, оскільки розширює можливість доступу до освітньої і професійної підготовки всіх, хто має бажання та необхідні здібності і знання. Дистанційне навчання повинно здійснюватися на основі сучасних педагогічних, інформаційних і телекомунікаційних технологій. Однією з головних умов збереження якості комунікативних технологій є врахування їх особливостей при проектуванні дистанційних навчальних курсів, а саме: таких компонентів, як невід'ємна мобільність технологій, підтримка високого рівня інтерактивності засобами зворотного зв'язку, надання можливості доступу до різних джерел інформації. До основних засобів комунікації, що використовуються у дистанційному навчанні, можна віднести асинхронні та синхронні, вдале поєднання яких сприятиме підвищенню ефективності навчального процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Висоцька О.Є. Засоби та форми комунікації як «дзеркало» світосприйняття людини / О.Є. Висоцька // Філософські проблеми гуманітарних наук Збірник праць. – К., 2009 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11498.html>
2. Дудар З.В. Технологія дистанційного навчання як складова інформаційного простору освіти дорослих в Україні / З.В. Дудар, І.А. Ревенчук // Вестник ХНТУ. – №2 (38). – 2010. – С. 463-466.
3. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні (затверджено Постановою МОН України В.Г. Кременем 20 грудня 2000 р.) [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html>
4. Куликов Л.В. Эмоциональное насыщение коммуникации в дистанционном обучении / Л.В. Куликов // Технологии информационного общества – Интернет и современное общество: труды VI Всероссийской объединенной конференции, Санкт-Петербург, 3-6 ноября 2003 г. – СПб.: Изд-во Филологического ф-та СПбГУ, 2003. – С. 84.
5. Малышко А.А. Философские аспекты процессов дистанционного образования / А.А. Малышко // Вестник МГТУ. – Том 10. – №3. – 2007. – С. 394-398.
6. Мальцев А.О. Средства коммуникаций дистанционного обучения / А.О. Мальцев // Фундаментальные исследования. – 2009. – № 3 – С. 106-109.
7. Морзе Н.В. Модели ефективного використання інформаційно-комунікаційних та дистанційних технологій навчання у вищому навчальному закладі / Н.В. Морзе, О.Г. Глазунова // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2008. – №2 (6) [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em6/content/08mnvshi.htm>
8. Навроцький О.І. Соціокультурні передумови й організаційні форми дистанційного навчання: західний досвід і перспективи вітчизняної вищої школи / О.І. Навроцький // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури, 2004. – № 44. – С. 192-198.
9. Пахолок С.А. Стан впровадження дистанційної освіти в Україні / С.А. Пахолок // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. Педагогічні науки. – Черкаси, 2009. – Вип. 155. – С.89-95.
10. Петрук В.М. Динаміка розвитку дистанційної освіти в межах її соціально-філософського значення // Українознавство. – 2012. – Число 1 (42). – С. 182-185.
11. Шуневич Б.І. Тенденції розвитку дистанційного навчання у зарубіжній вищій школі / Б.І. Шуневич // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2008. – Вип. 3 (7) [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em7/emg.html>
12. Яценко Г.Ю. Комунікативність в системі дистанційного навчання: фактори інтенсифікації: автореферат дис. ... канд. філос. наук: 09.00.10 / Г.Ю. Яценко; Акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти. – К., 2008. – 16 с.